

Radenko ŠĆEKIĆ* radenkosc@ucg.ac.me

TRANSFORMACIONI IMPERATIV REFORMI – OD NARODNE DO MODERNE VOJSKE 21. VIJEKA

ABSTRACT: Warfare has accompanied the development of human society for centuries, imposing itself as an inevitable reality. Conventional and guerilla warfare were intertwined in their forms, strategies and tactics. The modern way of warfare has the complex feature of a hybrid with the use of a different range of weapons to the use of media, economic and geopolitical influence. What is set as an imperative for the army, a country like Montenegro, is to keep up with modern trends and experiences. Contemporary war events point to the widespread use of unmanned aerial vehicles and means of electronic warfare. The development of smaller and efficient operational units and the widespread use of unmanned weapons, in the air, on land, and at sea.

KEYWORDS: *wars, transformation, geopolitical changes, Montenegro.*

Konvencionalno ratovanje i gerilski rat

Konvencionalno ratovanje novijeg je datuma i proizilazi iz činjenice da je kroz veći dio krvave ljudske istorije - rat uglavnom vođen od strane slabije organizovanih boraca, koji su umjesto otvorene bitke preferirali brze i tihe napade ili skrovite zasjede – strategije koje primjenjuju gerilske armije, Još od Antičkog doba, potcenjivano je nekonvencionalno ratovanje, kao varvarsko.¹ Kako ističe britanski historičar Kigan „gerilci su potpuna suprotnost od onoga što profesionalni vojnik treba da bude.”²

* Naučni savjetnik. Istorijski institut UCG. Scientific advisor. Historical Institute of UCG

¹ Global CIR/Newsweek/Foreign Affairs „Nevidljive armije“ <https://hamdocamo.wordpress.com/2016/04/05/nevidljive-armije-ovo-je-epska-historija-gerilskog-ratovanja/>

² John Keegan, Daniel Moran, History of Warfare: Wars of National Liberation, 2001; John Keegan, War in Peace: Conventional and Guerrilla Warfare

Gerila na španskom znači „mali rat“, termin je nastao među borbama španskog pokreta otpora protiv Napoleona u periodu od 1808. do 1814. godine.³ Uspjeh brojnih oružanih grupa u rušenju država kao što su Rimsko carstvo ili srednjovjekovna Kina, doveo je do nastanka, kako ga historičar Hju Kenedi naziva, „nomadskog paradoksa“, ističući vojne prednosti nomada – bili su pokretniji, svaki muškarac bio je ratnik, vođe su birane prevashodno prema ratnoj vještini a ne po sistemu nepotizma. Nasuprot tome, „uređena društva postavljala su komandante po ličnoj ili političkoj liniji, a vojsku su popunjavali seljacima i građanima koji nisu bili vojno obučeni. Afganistanska plemena predstavljaju najočitiji primer. Ovi skromno opremljeni borci frustrirali su daleko nadmoćnije od sebe – Veliku Britaniju, Sovjetski Savez i SAD.“⁴ Tako je „Kenedijev *nomadski paradoks* postao *gerilski paradoks* čije je ključno pitanje: kako slabiji tako često pobjeđuju jače? Odgovor leži u upotrebi taktika koje se oslanjaju na pokretljivost i momenat iznenađenja, čime se umanjuje vjerovatnoća sudara sa punom snagom protivnika.“⁵ Još jedan paradoks predstavlja činjenica da „gerilske armije često prelaze na konvencionalne taktike kada ostvare vojne uspjehe, poput Osmanlijskog carstva, koje je takođe nastalo na temelju „uskočke -gerilske kulture“ iz stepe, ali je kasnije raspolagalo jednom od najvećih konvencionalnih armija svijeta, sa disciplinovanim robovima-vojnicima poznatijim kao janjičari.“⁶

Vremenom su razvijane „protiv-gerilske doktrine“ – poput „teorije uljane mrlje“ koju je postavio francuski maršal Uber Liute. Teorija je podrazumijevala postepeno širenje vojnih ispostava/utvrđenja, kao što se ulje širi kada se prospe. Taktika se primjenjuje dok otpor lokalne populacije ne bude u potpunosti slomljen, dok se istovremeno radi na uplitanju u lokalne političke i ekonomske prilike.“⁷ Savremena tranzicija sa „političkih na religijski motivisane pobune predstavlja rezultat decenijskih procesa.“⁸ To se posebno može pratiti nakon rata u Afganistanu, gdje je američka administracija finansirala radikalni pokret talibana, koji su se borili protiv sovjetske okupacije. Isti ti talibani su se kasnije okrenuli protiv Amerikanaca. Gerilske taktike pokazale su se efikasne protiv moćnih armija. Tipičan primjer je Libanski

³ K. Marks i F. Engels, „Revolucionarna Španija“, članak objavljen u „New York Daily Tribute“, 30. oktobra 1854.; Asimetrično ratovanje <https://www.encyclopedia.com/politics/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/asymmetric-warfare>

⁴ Max Boot, *The Evolution of Irregular War: Insurgents and Guerrillas From Akkadia to Afghanistan*, Foreign Affairs vol. 92, 2013.

⁵ <https://severalfourmany.wordpress.com/2008/03/08/the-nomad-paradox/>

⁶ Global CIR/Newsweek/Foreign Affairs „Nevidljive armije“ <https://hamdocamo.wordpress.com/2016/04/05/nevidljive-armije-ovo-je-epska-historija-gerilskog-ratovanja/>

⁷ *The Guerrilla and How to Fight Him*, FMFRP12-25, U.S.MarineCorps, <https://www.marines.mil>

⁸ Više u: Jelisaveta Blagojević, *Koncept tranzicije i demokratske konsolidacije*, Medijski dijalozi 10, Podgorica 2011.

pokret otpora, koji je primorao Izraelsku armiju na povlačenje iz južnog Libana 2006. godine, srušivši tako mit o njenoj neprikosnovenosti.“⁹

Ratna propaganda

Izreka da je rat produžena politika, samo drugim sredstvima, ima svoje značenje i u ratnoj propagandnoj aktivnosti.¹⁰ U ratnim uslovima propaganda ima ogromnu važnost. Napoleon je npr. razvijao propagandnu aktivnost koju mnogi smatraju prethodnicom savremene propagande, dok su je Njemci nazivali „trećim frontom” a Amerikanci „četvrtim rodnom vojske”. General Dvajt Ajzenhauer je isticao „da se ratna propaganda razvila u specifično i uspješno oružje rata”.¹¹ Propaganda je „strahovito oružje”, govorio je Hitler¹². „u rukama čovjeka koji se zna njome služiti”. Ratna propaganda ima dva cilja. Prvi cilj je maksimizirati učestvovanje ljudi u aktivnostima svoje grupe. Drugi cilj je minimizacija udjela neprijatelja u aktivnostima vlastite grupe.¹³ Kada se neprijatelju poturaju lažni podaci „oni često dobijaju na uvjerljivosti ako im se daje izgled strogo čuvanih tajni”¹⁴, čime se nastoji od-

⁹ <https://www.slobodnaevropa.org/a/izrael-hezbollah-sukob/33143431.html>

¹⁰ Ratna propaganda ima veliki uticaj na javnost, jer pokriva veliki prostor i ne utiče samo na zaraćene zemlje, nego ako ima veći prolaz informacija i šire. Primjer takvog uticaja su ratovi između Izraela i Palestine. Izrael je uložio milione dolara u propagandne svrhe, a najveći uticaj je postignut u SAD. Izrael se svijetu predstavio kao nevina žrtva, a Palestina i Arapske države su predstavljene kao nasilnici. Premijerka Izraela Golda Meir je rekla u jednom razgovoru: „*Kao prvo, mi (Izrael) nemamo nuklearno oružje, a kao drugo, ako zatreba – mi ćemo ga upotrijebiti*” – što je primjer jakog psihološkog efekta na okolne arapske države. - Radenko Šćekić, Mediji i geopolitika, Medijska kultura, Nikšić 2019.

¹¹ Radenko Šćekić, Medijski rat kao oblik geopolitičke borbe, Matica br. 9, Podgorica 2022.

¹² „Daću propagandisti razlog za pokretanje rata, nebitno da li je vjerodostojan ili ne. Pobjednik neće biti kasnije pitan, da li je govorio istinu ili ne. U pokretanju i vođenju rata, nije pravo ono što je važno, već pobjeda” (Adolf Hitler, 22. 8. 1939); James J. Wirtz, Roy Godson, *Strategic Denial and Deception: The Twenty-First Century Challenge*, Transaction Publishers, 2002, str. 100.

¹³ „Koliko je propagandna djelatnost važna u uslovima rata možda najbolje pokazuju analize stručnjaka iz SAD, Velike Britanije i Kanade, po kojima su te države u Drugom svjetskom ratu imale oko 30% gubitaka u ljudstvu kao posledicu psihološko-propagandnih aktivnosti protivnika. U ratnim operacijama u Koreji naglašavalo se da: „više vrijedi jedan demoralizovani nego jedan mrtav vojnik, jer demoralizovani širi defetizam među svojim saborcima.” Američki psiholozi su nakon rata u Koreji ustanovili na osnovu izjava zarobljenih Koreanaca i Kineza, da se trećina njih predala zbog uspješne američke propagande.” (Ivan Šiber, Osnove političke psihologije, FPZ, Zagreb 1998, str. 334).

¹⁴ „Iz Drugog svjetskog rata poznata je operacija pod nazivom „Mljeveno meso” koju je britanska kontraobavještajna služba dugo i pažljivo pripremala da bi njemački generalštab 1943. dovele u zabludu o pravcima savezničkog iskrcavanja. U more je u blizini španske obale spušten leš navodno utopljenog britanskog oficira, snabdjeven poverljivim materijalom koji je ukazivao da će se iskrcavanje saveznika preduzeti u Grčkoj ili Sardiniji. Kako je Španija tada vrvjela od nacističkih agenata, mamac je progutan i varka je imala

vratiti pažnja od pravih namjera i planova strane koja se bavi stvaranjem takvih varki i manipulacija. Ž. Klemanso je govorio da je rat suviše ozbiljna stvar da bi se mogao povjeriti generalima.¹⁵

Savremena ratna dešavanja povećala su ulogu i značaj psihološkog ratovanja. Mogućnosti manipulacije su daleko veće nego nekada, savremena tehnologija to omogućava i čak u pojedinim slučajevima da informacija prethodi samom događaju ili barem čeka spremna da se on inscenira i dogodi.¹⁶ Tako su Britanci u ratu za Falklandska ostrva 1982. dopustili da se sazna kako sa sobom dovode ekipu Gurka ratnika sa Nepala i sjeverne Indije, „od kojih svaki može onesposobiti barem nekoliko neprijateljskih vojnika u pojedinačnoj akciji zahvaljujući izuzetno vještom baratanju hladnim oružjem“.¹⁷ Za vrijeme četvrtog izraelsko-palestinskog rata 1973. poznatiji kao Jom Kipur rat, Izraelci su snimke operacija iz prethodnog rata 1967. predstavljali javnosti kao najsvežije izvještaje sa ratišta. Američka TV kuća CNN je revolucionarno izmijenila svijet mas-medija i sistem informisanja u svjetskim razmjerama.¹⁸ Nakon iračke invazije i aneksije Kuvajta, u svijetu, prvenstveno u SAD je sprovedena propagandna kampanja velikih razmjera¹⁹ koja je imala za cilj da pripremi svjetsko javno mnjenje za intervenciju

izvjesnog efekta” (prema Z. Isaković, *Uvod u propagandu*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1991, str. 157). Radenko Šćekić, *Medijski rat kao oblik geopolitičke borbe*, Matica br. 90, Podgorica, 2022.

¹⁵ Radenko Šćekić, *Medijski rat kao oblik geopolitičke borbe*, Matica br. 90, Podgorica, 2022.

¹⁶ U pokrajini Bijafri je nigerijski pukovnik Azikve koji je od novinara zahtijevao da ga zovu „Crni škorpion” – 1969. pogubio izvjestan broj ljudi samo zato da bi specijalni medijski izvještači koji su tu bili prisutni, mogli što prije da snime događaj za svoje reportaže. Takođe su u Vijetnamu američki artiljerci u bazama razbacanim po visoravnima duž granice sa Kambodžom rado predlagali specijalnim izvještačima jedan *exciting*: uzbudljivo granatiranje neprijateljskog logora isključivo za potrebe medijskog izvještavanja, – (Frensis Bal, *Moć medija*, Clio, Beograd, 1997. 112).

¹⁷ Britanci su tada zaista imali nekoliko Gurka koji su, međutim, radili na servisiranju mašina i uopšte nisu direktno učestvovali u borbama. No ta vijest je sama po sebi bila dovoljna da kod argentinskih vojnika koje su još bili na ostrvima izazove paničan strah. – V. Ranogajec, *Psihološki rat*, Polemos, Zagreb, 2000, str. 147.

¹⁸ 17. januara 1991. CNN prekida intervju sa tadašnjim ministrom odbrane SAD Vajnbergerom, da bi direktno prenosio bombardovanje Bagdada u programu koji će neprekidno trajati 17 sati. Tako je ova medijska kuća za 27 minuta preduhitрила odjeljenje za štampu Pentagona, objavljivanjem vijesti o početku Rata u Zalivu 1991, čime je dokazano da je rat događaj koji se dobro prodaje. Radenko Šćekić, *Medijski rat kao oblik geopolitičke borbe*, Matica br. 90, Podgorica, 2022.

¹⁹ Establišment SAD se „opekao” tokom Vijetnamskog rata, jer su tada dozvolili da nekontrolisani mediji u javnom mnenju kreiraju anti-ratnu retoriku, što je tada dovelo do masovnih anti-ratnih demonstracija, mirovnih pokreta. Već tokom 80-tih i Zalivskim ratom 1990. mediji su bili strogo kontrolisani u skladu sa interesima vlasti. Kod velikog dijela javnosti „postojale su ove bolesne inhibicije protiv nasilja. Veoma je opasno za populaciju da je nadvladaju ove bolesne inhibicije pošto onda postoji ograničenje javnosti za vojne avanture u inostranstvu. „Neophodno je”, kako je istakao Vašington post prilično ponosno tokom histerije

i oslobođenje Kuvajta. Tako je u jeku Zalivskog rata 1991. američki sekretar odbrane Dik Čejni na konferenciji za štampu izjavio: „Nemam komentar o situaciji u Iraku. Jedine informacije kojima raspolazem dolaze sa CNN-a”. (Tadić, 2002:227)²⁰

Globalna dominacija SAD „dostigla je svoj zenit bombardovanjem tadašnje Jugoslavije 1999. Vojnim intervencijama u Avganistanu 2001. i Iraku 2003. izazivanjem tzv. Arapskih proleća 2011. intervencijama u Libiji i Siriji, organizovanje smjene vlasti u Ukrajini 2014.”²¹ Američka administracija na čelu s Bušom²² i potpredsjednikom Čejnijem (koja je zvanično vladala SAD od 2001. do 2009) imala je kristalno jasno stratešku misiju: ostvariti kontrolu nad prostorom Evroazije koja je bogata mineralima i to kroz odvajanje Rusije i Kine, postavljanjem lanca vojnih baza od Bliskog istoka do Gruzije, te kontrolisanjem naftovoda na cjelokupnom evroazijskom kontinentu. U Pentagonu je vojni establišment taj plan nazvao „dominacijom punog spektra” koja podrazumijeva kontrolu kopna, mora i vazdušnog prostora, svemira pa čak i kibernetiskog prostora²³.

Hibridno ratovanje novog milenijuma

U toku je geopolitička borba, u kojoj se radi ostvarivanja određenih političkih i ekonomskih interesa, prema ciljanim državama koriste različita

oko rata u Zalivu, „uliti u ljude poštovanje za ratničke vrijednosti” – više u: Čomski, 2008, str. 27. Radenko Šćekić, Medijski rat kao oblik geopolitičke borbe, Matica br. 9, Podgorica, 2022

²⁰ www.espona.me/-odrzana-naucna-konferencija-170-godina-vojne-reforme-crnogorske-vojske-1854-2024

²¹ Švedski diplomata Karl Bilt je na samom početku Ukrajinske krize zaključio kako su zapadni lideri dugo mislili kako je problem u Komunizmu, a nisu shvatili da je stvarni uzrok – pravoslavlje: „Rusija je devedesetih godina bila bolja država nego danas, jer je stremila demokratiji i zapadnim vrijednostima. U današnjoj Rusiji situacija je mnogo gora. Putin ne demonstrira privrženost međunarodnim vrijednostima, već pravoslavljem”. – Dušan Proroković <https://rs.sputniknews.com/autori/14.5.2019>.

²² Nazvan „Bušova doktrina”, Izveštaj počinje konstatacijom da „SAD imaju snagu i uticaj u svijetu bez presedana i bez premca”. Zatim navodi vrijednosti iz kojih SAD kao najmoćnija država na svijetu stoje i za koje su spremne da ustanu u odbranu. To su sloboda, demokratija, jednakost, ljudska prava i slobodna trgovina. U njemu se ističe privrženost međunarodnim institucijama i organizacijama i saradnja sa saveznicima. „I dok će se Sjedinjene Države neprekidno truditi da dobiju podršku međunarodne zajednice, nećemo oklijevati da delujemo samostalno, ako je neophodno, da iskoristimo svoje pravo na samoodbranu tako što ćemo svojim djelovanjem preduprijediti teroriste, spriječiti ih da naude našoj zemlji i narodu.” – „Skrivene i javne poruke” <https://www.vreme.com/3.10.2002>.

²³ Irak je bio u središtu te strategije, gdje je i izvršena vojna invazija 2003, a dvije godine ranije zauzet je Avganistan. Preko Turske, Balkana, Ukrajine, Poljske do Baltika, trebalo je vojnim bazama okružiti protivnika. – William Engdahl, *Full spectrum dominance*, edition Engdahl, 2009;

sredstva po modelu „kontrolisanog haosa”. U jednoj analizi „koja obrađuje odnos teorije haosa i državne strategije, tvrdi se da je nastojanje velikih sila da se u svijetu ostvari stabilnost zapravo pogrešno, jer je međunarodno okruženje odličan primjer haotičnog sistema. Svijet je predodređen da bude haotičan, jer geopolitički igrači imaju različite ciljeve i vrijednosti. Svaki akter u nestabilnim političkim sistemima stvara energiju sukoba, koja može da prozrokuje stvaranje kritične situacije u nekoj državi, i može da dovede do nje-ne kataklizmičke reorganizacije“.²⁴ Stoga, velike sile treba da gledaju na kaos kao na izvor mogućnosti, i da ne teže iluzornom cilju globalne stabilnosti.²⁵

SAD su nakon završetka Hladnog rata neometano dominirale svijetom, ponašajući se kao arbitar i namećući svoju politiku na svim kontinentima. Preko NATO-a i regionalnih vojnih saveza u Aziji i na Pacifiku imale su neprikosnovenu dominaciju. Ogromni javni dug, zaostajanje za ostalim ekonomijama u usponu, ogromni vojni troškovi, brojne intervencije po svijetu pojavljivanje novih centara ekonomske i političke moći – doprinose opadanju američkog uticaja. Opadanje se ogleda i na polju proizvodnje i kontrole informacija.

Naučivši proteklih decenija Zapadne tehnike i stil medijske borbe, „Moskva se tokom Ukrajinske krize i Krimskog pitanja pokazala superiornija u ovom hibridnom ratu.“²⁶ Prema zapadnom viđenju, poistovjećivanje navodnog nekonvencionalnog načina na koji je „Rusija koristila vojne snage tokom ukrajinske krize sa nekonvencionalnim metodama iregularnih izazivača SAD i njenih saveznika“, iskorišćeni su na Zapadu za označavanje ruskog angažovanja kao „hibridno ratovanje“.²⁷ Te aktivnosti „ukazivale su na prikrivenu upotrebu regularnih ruskih vojnih snaga uz naglašeno korišćenje drugih, nevojnih sadržaja poput propagande, ekonomije, javne diplomatije itd. Iza njih je stajao širi državni aparat a ne samo oružane snage“.²⁸ Kroz

²⁴ <https://www.kurir.rs/planeta/ovako-se-unistavaju-drzave-kontrolisani-haos-kaosredstvo-geopolitickog-rata>

²⁵ Prema toj „teoriji“, rasturanje postojećih nacionalnih država i tradicionalnih kultura se mogu postići na sledeće načine: deideologizacijom stanovništva; odbacivanjem postojećih društvenih vrijednosti i njihove zamjene drugim; povećanjem materijalnih očekivanja, posebno među elitom; gubitkom kontrole nad privredom i njenim konačnim uništenjem; nezakonitim akcijama navodno spontanih pokreta koji često imaju etnički ili vjerski karakter. – više na: V. Prav, „Controlled Chaos” as an Instrument of Geopolitical Warfare and „Color Revolutions”, <https://southfront.org/> 18. 4. 2019.

²⁶ Radenko Šćekić, U fokusu istorije i geopolitike: Poluostrvo Krim 1774-1914, Istorijski zapisi 1-2, Podgorica 2015.

²⁷ Radenko Šćekić, Medijski rat kao oblik geopolitičke borbe, Matica br. 90., Podgorica, 2022. O upotrebi medija na jugoslovenskom prostoru: Aleksandar Ćuković, *Uloga štampanih medija u Crnoj Gori u procesu raspada jugoslovenske zajednice*, FPN, Podgorica, 2016.

²⁸ Time je percepcija „hibridnog ratovanja” evoluirala sa početnog stajališta razumijevanja fenomena kao isključivo vojnog koncepta, kako ga je Hofman predstavio 2007, ka državnoj strategiji ostvarivanja spoljnopolitičkih ciljeva u kojoj su pored vojnih uključeni i svi ostali

stvaranje konflikata niskog intenziteta u određenim regionima, vode se posrednički ratovi preko trećih strana. Radi se o „hibridnom ratu koji ne prerašta u otvoreni rat, a vodi se putem ekonomskih sankcija, kroz informativni rat na internetu, diskreditovanjem protivnika pred međunarodnom javnošću i organizacijama, vođenjem proxy konflikata manjeg intenziteta“.²⁹

Osnovni sadržaj rata je „oružana borba, ali ne i jedini, već se koriste i druge forme borbe. Političkom i vojnom strategijom se nastoji raznovrsnim sredstvima i postupcima umanjiti snaga neprijatelja, a sa druge strane, homogenizovati snage u vlastitim redovima i pridobiti saveznike. Psihološki rat je oblik specijalnog rata usmjeren na postizanje psiholoških efekata. Može se definisati kao politička-vojna strategija kojom se nastoji, različitim sredstvima i metodama umanjiti snaga neprijatelja, a ujedno povećati snagu u vlastitim redovima“.³⁰ U američkom vojnom pravilu FM-1069³¹ se navodi da „psihološke operacije imaju cilj da prenesu odabrane informacije i pokazatelje namijenjene inostranim slušaocima i gledaocima da bi se uticalo na njihove emocije, motive i objektivno rasuđivanje i, na kraju, na ponašanje inostranih vlada, organizacija, grupa i pojedinaca radi ostvarivanja sopstvenih interesa i ciljeva.“ Glavni cilj psihološke operacije jeste da minimizira efekte protivničke propagande i aktivnosti radi dezinformisanja sopstvenih snaga i stanovništva.³² Cilj PSYOP (*psychological operations*) jeste da se utiče na stavove i ponašanja onih prema kojima se sprovode.³³ Za razliku od oružanog sukoba, psihološki rat može se voditi i u relativnom miru, poput Hladni rat između SSSR-a i SAD-a, prikriveno, bilo kao stalno potkopavanje nekog društve-

instrumenti i kapaciteti nacionalne moći. U dokumentu američke RAND korporacije iz 2017. Understanding Russian „Hybrid Warfare“ And What Can Be Done About It, ruske hibridne strategije su predstavljane kao jasan izazov za američke nacionalne interese, NATO, prosperitetnu EU i jak liberalni demokratski sistem u Evropi. U najekstremnijem slučaju, hibridne strategije mogle bi se koristiti za potpunu agresiju na teritoriju NATO. – više u: M. Vračar, *Diskurzivni pristup fenomenu hibridnog ratovanja*, Vojno delo 3, Beograd 2018; Jelisaveta Blagojević, Postsovjetska politika Borisa Jeljcina prema NATO-u, Istorijski zapisi 3-4/2022, Istorijski institut, Podgorica, 2002.

²⁹ www.espona.me/-odrzana-naucna-konferencija-170-godina-vojne-reforme-crnogorske-vojske-1854-2024; Radenko Šćekić, Medijski rat kao oblik geopolitičke borbe, Matica br. 90, Podgorica, 2022.

³⁰ Zbog velikog značaja koji se ovom obliku ratovanja pridaje, u SAD su angažovane mnoge stručne i naučne ustanove, fakulteti, istraživački centri, instituti. Razvijen je obiman sistem vojnih organa i jedinica za psihološko ratovanje. One su manjeg sastava i usko-specijalizovne tako da se mogu kombinovati za konkretne zadatke. – više u: Vera Ranogajec, *Psihološki rat*, Polemos 3, Zagreb, 2000.

³¹ FM-106, Department of the Army, Washington, DC, 1996. I u: Paddock, Alfred H. US Army Special Warfare: Its Origins (University Press of Kansas, 2002)

³² Radenko Šćekić, Hibridno ratovanje u novom milenijumu, Matica 80, Podgorica, 2019.

³³ Više u: Field Manual 3-05.301: *Psychological Operations: Tactics, Techniques and Procedures*. Washington DC: Headquarters, Department of the Army. 2003.

nog sistema, ili kao političko-ekonomsko slabljenje odbrane nekog društva u pripremi za oružani napad na to društvo.³⁴

U prvoj generaciji ratovanja „primat je imala brojnost armija u sukobu i preovladavao je ljudski potencijal. U drugoj generaciji (prve dekade 20. vijeka) prevlast je bila na strani tehnologije i tehničkih inovacija u naoružanju, odnosno na vatrenoj moći. U trećoj generaciji ratova, koja je trajala od Drugog svjetskog rata pa sve do sredine 1980-tih, preovlađujuću komponentu je predstavljala sposobnost manevra“.³⁵ Hibridno ratovanje je „sintagma koja je od početka 21. vijeka najviše upotrebljavana u objašnjenju transformacije rata.“³⁶ Tokom druge polovine prošlog a naročito početkom 21. vijeka, „one su korišćene u objašnjenju neuspjeha velikih sila u sukobu sa komparativno znatno slabijim (asimetričnim) protivnikom. U te sukobe mogu se svrstati neuspjeli vojni angažmani SAD u Vijetnamu, Somaliji, Avganistanu, Iraku, zatim Francuske u Alžiru,³⁷ SSSR-a u Avganistanu, Rusije u Čečeniji kao i Izraela u Libanu. Njihove karakteristike ukazuju da rat, shvaćen na tradicionalan način, sasvim sigurno prolazi kroz veliki preobražaj od polovine 20. vijeka“.³⁸ Godine 2005, „podstaknuti američkim neuspjesima u Avganistanu i Iraku, ge-

³⁴ https://sh.wikipedia.org/wiki/Psihološko_ratovanje; Radenko Šćekić, Medijski rat kao oblik geopolitičke borbe, Matica br. 90., Podgorica, 2022; Radenko Šćekić, Hibridno ratovanje u novom milenijumu, Matica 80, Podgorica, 2019.

³⁵ Međutim, predstavnici ove teorije najavili su uspostavljanje tzv. „četvrtre generacije ratovanja“, koja će biti više fluidna, decentralizovana i asimetrična u odnosu na način ratovanja u prošlosti. Pri tome, predvidjeli su značajniju ulogu svih nedržavnih faktora koji su u tom trenutku bili u snažnom zamajcu razvoja kao i povećanje informacionog ratovanja i psiholoških operacija – više u: William Lind S et al., *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, Marine Corps Gazette, October 1989, p. 22. Radenko Šćekić, Hibridno ratovanje u novom milenijumu, Matica 80, Podgorica, 2019.

³⁶ Prema kvantitativnim pokazateljima, od 1945. broj građanskih ratova znatno je veći u odnosu na međudržavne ratove uz prisutan trend stalnog povećanja broja građanskih i opadanja broja međudržavnih ratova – Prema: Dupuy Kendra et al., *Trends in Armed Conflict, 1946–2016*, Conflict Research Institute Oslo, Norway, 2017. Radenko Šćekić, Hibridno ratovanje u novom milenijumu, Matica 80, Podgorica, 2019.

³⁷ Francuska je u 19. vijeku uspjela osvojiti Alžir sa 34.000 vojnika, ali nije uspjela zadržati tu koloniju 60-tih godina 20. vijeku sa 600.000 vojnika. Promijenila se priroda ratovanja, dostupnost razornog oružja, gerilski/partizanski rat, terorizam i sl. – više u: Džozef Nye, *Budućnost moći*, 2008. str. 30.

³⁸ Otklon od tradicionalnog koncepta frontovske borbe nazvan je „mrežnocentričnim ratovanjem“, „nelinearnim ratovanjem“, „beskontaktnim ratovanjem“ itd. Još od vijetnamskog rata (1955–1975) i sovjetsko-avganistanskog rata (1979–1989) vidno se mijenja operativno okruženje u kojima su se odvijali ratni sukobi. Konvencionalna superiornost velikih sila, poput SAD i SSSR-a, pokazala se nedovoljnom za postizanje ciljeva u sukobu sa znatno slabijim snagama Vijetkonga i talibanskog pokreta koji su vešto i efikasno primjenjivali mješavinu konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda ratovanja – više u: Karl Lowe, *Hybrid War in Vietnam*, in: Williamson Murray, Peter R. Mansoor (ed.), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, Cambridge University Press, 2012, pp. 254–288. Radenko Šćekić, Hibridno ratovanje u novom milenijumu, Matica 80, Podgorica, 2019.

neral Matis, tadašnji komandant Marinskog korpusa SAD, ukazuje da je najveća opasnost u porastu takozvanih iregularnih izazivača iznoseći da se njihove metode ratovanja povećavaju u obimu i sofisticiranosti.³⁹ „Hibridno” obuhvata kako organizaciju tako i sredstva koji će protivnici koristiti. Pojam „hibridni rat” u sebi sadrži „različita značenja: sajber rat, informacioni rata, raznih scenarija asimetričnih sukoba niskog intenziteta, preko globalnog terorizma, piratstva, ilegalnih imigracija, korupcija, etničkih i religioznih sukoba, međunarodnog kriminala, pa sve do sistematskog ekonomskog urušavanja država sa ciljem stvaranja demografskih promjena i primjene oružja za masovno uništenje”. „Hibridni rat”, odnosno „kombinovani rat”, odnosi se na složenu vojnu strategiju koja je kombinacija konvencionalnog i nekonvencionalnog, sajber, psihološkog i informativnog ratovanja i smatra se nelinearnom borbom. Teorija hibridnog rata po F. Hofmanu⁴⁰ označava jednovremeno dejstvo simetričnih i asimetričnih ratova, taktike konvencionalnog i nekonvencionalnog vođenja rata, jednovremeno učešće profesionalnih vojnika i raznih oružanih formacija.⁴¹ Možemo se zapitati „da li upotreba novog termina ukazuje na nešto novo o modernom ratu, jer je većina dosadašnjih sukoba definisana uz upotrebu asimetrije koja koristi slabosti protivnika, što dovodi do složenih situacija koje uključuju različite resurse, metode, sredstva i taktike.”⁴² Posrednički rat (Proxy war) kao sredstvo za unapređenje cilja koji su američke oružane snage opisale kao „dominaciju punog spektra” sprovodi se decenijama kroz manje regionalne ratove, niskog intenziteta, od Koreje, Vijetnama, Angole, Avganistana, do Ukrajine, Jemena, Sirije.

Ono što uopšteno karakteriše međuetničke i međuvjerske sukobe, kako Bliskog istoka tako i prostora Jugoistočne Evrope jeste problem „mržnje malih razlika”. Jer, što je bliskost (jezička, genetska, etnička, kulturna) veća – to

³⁹ On dodaje: „Kao takvi, oni će osporavati globalne američke bezbjednosne interese, pokušavajući da iskoriste taktičke prednosti u vremenu i na mjestu po sopstvenom izboru, umjesto da igraju po američkim pravilima. Oni žele da akumuliraju seriju malih taktičkih efekata, veličajući ih kroz medije i kroz informacioni rat, kako bi oslabili američku odlučnost. Na meniju imaju četiri izbora načina i sredstava rata, od konvencionalnog do iregularnih (terorizam, pobuna i kriminalne aktivnosti), a njihova sinteza je ono što se naziva „hibridno ratovanje” – više u: James N. Mattis, Frank G. Hoffman, *Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars*, U.S. Naval Institute, Proceedings Magazine, Issue: November 2005, Vol. 132/11/1,233. Radenko Šćekić, Hibridno ratovanje u novom milenijumu, Matica 80, Podgorica, 2019.

⁴⁰ Frank Hoffman, „Hybrid Warfare and Challenges”, Joint Force Quarterly, Issue 52, 1st Quarterly 2009, str. 34-48.;

⁴¹ Strategija hibridnog rata je izgrađena na kombinaciji širokog spektra najrazličitijih oblika i metoda borbe, koji u sebi sadrži veliki broj značenja – više na: „Thoughts of Hybrid Conflict”, Small Wars Journal, (2009). crp. 1–8. Dostupno na: www.smallwarsjournal.com.

⁴² „Hybrid war – does it even exist? (Hibridni rat – da li to uopšte postoji?)” u: NATO Review magazine. – <http://www.nato.int/docu/review/2015/also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia->

je animozitet i sukob među takvim zajednicama jači. Kao karakteristične primjere možemo navesti prostor Palestine, Ukrajine i Balkana. Ove male razlike (jezičke, vjerske, karakterne, kulturne) se iz geopolitičkih centara moći namjerno i ciljano produbljuju. Po obrazcu „zavadi pa vladaj”. Stvaraju se krizna žarišta koje potom geopolitički centri mire i šire ekonomske i političke reforme, namećući nove kulturne obrasce i željeni korpus ljudskih prava.⁴³

Za razliku od prošlovjekovnog Hladnog rata, moglo bi se konstatovati da već niz godina prisustvujemo odvijanju nečeg što bi se moglo definirati kao „Hladni rat 2.0”, a neki (prof. Kozin) smatraju, da kada počne trka u svemirskom naoružanju, počće i “Hladni rat 3.0”.⁴⁴ Druga decenija novog milenijuma bi se sa geopolitičkog aspekta mogla opisati kao početak ere Hladnog rata u novom obliku. Gdje postoje više od dva centra moći i nekoliko svjetskih žarišta, borba za energente ali i za pitku vodu.⁴⁵ Period u kome ostatak svijeta nastoji umanjiti moć Zapada, koji i dalje drži primat u ekonomiji (glavni globalni finansijski centri moći su u Londonu, Njujorku, Frankfurtu, Cirihi); Vojni budžet SAD je veći nego svih narednih deset država ukupno; Meka moć Zapada i dalje dominira putem kontrole internet, vodećih televizija, Holivudom, muzikom i modom. Sa druge strane, Ruska Federacija i Kina posjeduju respektabilnu vojnu moć i nastoje proširiti dijapazon dejstava u hibridnom ratovanju u mediasferi i ekonomiji. Kina ambicioznom politikom „Jedan pojas, jedan put”⁴⁶ se preko Rusije ekonomski povezuje sa Evropom, Sa državnog stanovišta, kreiraju se i različita istraživanja, analize,

⁴³ Više u: Radenko Šćekić, Upotreba ljudskih prava u geopolitičke svrhe, Revija za kriminologiju, br. 1-2/2020.

⁴⁴ Razlika između prethodnog i sadašnjeg „Hladnog rata” je u tome što su se sada u mnogim povećali pokušaji nelegalne smjene vlasti, masivno povećanje vojnih potencijala na granicama država koje se protive zapadnoj politici; čorsokak u kontroli naoružanja između Istoka i Zapada dostigao je danas svoju najvišu tačku, a finansijske i ekonomske sankcije uvode se u većem obimu nego u prošlosti. Više na: <https://www.intermagazin.rs/>

⁴⁵ Voda će u budućnosti sigurno biti resurs oko koga će se voditi sukobi što proizilazi iz mnogih studija kao na primjer Svjetskog savjeta za vodu (World Water Council, 2018) koji je objavio nekoliko studija u kojima ističe da će nestašica vode, dugoročno gledano, biti ogroman globalni problem. Prema izvještaju Ujedinjenih nacija, u svijetu ima preko 780 miliona ljudi koji nemaju pristup zdravoj pijaćoj vodi. Do 2030. godine 47% svjetske populacije će živjeti u područjima sa nedovoljnom količinom vode, objavljeno je u izvještaju Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj. Ovaj izvještaj procjenjuje da će 30 nacija imati problem sa oskudicom vode do 2025, što je porast od 20 zemalja koje su imale taj problem 1990. Osamnaest zemalja je na Bliskom Istoku i u Africi, uključujući Egipat, Izrael, Somaliju, Libiju i Jemen gdje sukobi praktično ne prestaju (Aldžazira, 2012). – više na: Z. Jeftić, Savremeni konflikti I njihove tendencije, Vojno delo 7/2018, str. 26.

⁴⁶ Kinezi su već konkurentni Amerikancima u informacionoj tehnologiji, genetici, biologiji.. Prema registrovanim patentima, na primjer, Kina je odavno ispred SAD, na prvom mestu u svijetu. – prema: <https://forbes.vijesti.me/tehnologija/kina-je-daleko-ispred-svih-drugih-zemalja-u-globalnoj-trci-za-ai-patente/>

izvještaji, u cilju uticaja na javnost u opravdanosti rata i vojnih intervencija kao norme međunarodnog poretka.⁴⁷

Savremene pouke za vojsku Crne Gore

Gerilski način ratovanja, vjekovima karakteriše crnogorske čete u otporu protiv Osmanlijske okupacije.⁴⁸ Dug je put prešla crnogorska vojska, transformišući se od narodne, vojske plemena i nahija, do njenog reformisanja u uređenu vojničku formaciju.⁴⁹ Vjekovima se oružani otpor na našim prostorima, organizovao u okviru plemena, knežine, nahije. Često su to bile organizovane hajdučke i uskočke družine, koje su u formi gerilskog ratovanja i svojevrzne vojničko-pljačkaške privrede odlazile u pohode i uskakale na teritoriju Osmanlijskog carstva, Dubrovačke ili Mletačke republike. Gorštaci sa prostora Brda, Hercegovine i nahijske Crne Gore su često predstavljali i - udarne paravojne formacije u službi Mletačke republike u ratovima protiv Osmanlijskog carstva.

Reorganizacijom državne vlasti za vrijeme Petra II Petrovića Njegoša iz 1831. i 1837. godine, uspostavljena je stalna oružana formacija Gvardija i Perjanici⁵⁰, koje su između ostalog imali i vojno-policijsku ulogu.⁵¹ Vojnim re-

⁴⁷ Tako je u SAD, u jeku Hladnog rata, angažovana grupa intelektualaca početkom 60-tih godina 20. vijeka, na istraživanju fenomena rata i mira. Prema izvještaju ove grupe, nazvanom „Izveštaj sa Gvozdenih planina” iz 1967. ističe se da: „Rat sam po sebi predstavlja osnovni društveni sistem”. Autori „Izveštaja” sagledavaju rat kao nužnu i poželjnu „glavnu organizacionu silu” i kao „Suštinski ekonomski stabilizator modernih društava”. Ovakve i slične analize bi se mogle podvesti pod stvaranje naučno-političke postavke kao osnove američkog mesijanzima, stvarajući temelj za vlastitu geopolitičku izuzetnost. Dok naučno-tehnološki napredak postaje svojevrсни *casus belli*, uzrok i sredstvo vojnih intervencija. Istoričar, V. Bandi, nekadašnji savjetnik američkih predsjednika Kenedija i Džonsona, isticao je, kako: vojni sistem omogućava stabilno regulisanje društva, te moramo istaći potrebu za stalnim iznalaženjem neprijatelja, ubjedljivog po kvalitetu i obimu”. Takvog neprijatelja treba etiketirati izrazima, kao što su „islamski terorizam”, „imperija zla” (Rusija), „osovina zla” (Iran-Sirija-Sjeverna Koreja), „kineska hegemonija”, „islamski fašizam” i sl. „Američke elite brinu, ne toliko o zaštiti demokratije, koliko o neometanoj kontroli naših resursa i tržišta” i privrženosti zaštiti „kritičnih regiona” u svijetu”. – više na: <http://www.ninicninic.com/vesti/2012/01/03/>, I u: Leonard Lewin, „Report From Iron Mountain, „The Guest Word”, *The New York Times Book* 1972; Jelisaveta Blagojević, *Rusija i Evroatlantski saveznici*, FPN, Podgorica 2009.

⁴⁸ Petrović, Aleksandar. *The Role of Banditry in the Creation of National States in the Central Balkans During the 19th Century*, Simon Fraser University, 2003.

⁴⁹ Više u: Dušan Babac, *Crnogorska vojska 1886-1916, Evoluta*, Beograd, 2007, str. 6.

⁵⁰ Nikola Škerović, *Perjanici, Istorijski zapisi 7*, Titograd, 1961, str. 401.

⁵¹ Zoran Talović, *Iz istorije crnogorske policije* <https://montenegrina.net/zoran-talovic-iz-istorije-crnogorske-policije/> Dušan Babac, *Crnogorska vojska 1886-1916, Evoluta*, Beograd 2007, Tatjana Jović, Milan Jovićević, *Crnogorska vojska, organizacija i uniforme 1830 do 1914, Cetinje*, 2006.

formama knjaza Danila 1854. postavljene su osnove za vojno ustrojstvo tadašnjih neregularnih formacija.⁵² Mora se priznati, da taj proces nije išao tako brzo, jer i u narednim decenijama kroz arhivska dokumenta, nailazimo na elemente vojnog organizovanja na plemenskoj osnovi. Očigledno je, da to nisu mogle biti brze i korjenite promjene koje bi bitnije poremetile tradicionalne vojne formacije, zasnovane na plemenskom ustroju.⁵³ Godine 1871. uslijedila je radikalnija vojna reorganizacija. Nakon sticanja nezavisnosti 1878., svaka crnogorska kapetanija oformila je svoj rezervni bataljon.⁵⁴

Godine 1882. upućeno je prvih 14 mladića na oficirске škole, posebno u Rusiju i Italiju. Do 1886. oficirsko obrazovanje završilo je njih 10 i to su bili prvi školovani oficiri.⁵⁵ Septembra 1895. u Podgorici je otvorena prva stalna pješadinska podoficirska škola a prvi podoficiri su nosili čin desečar.⁵⁶ Krajem 1896. u Cetinju je počela sa radom artiljerijska škola - prva crnogorska oficirska škola. Do 1896 godine, crnogorska vojska je imala 8 brigada sa 52 bataljona sa blizu 40.000 vojnika.⁵⁷

Od 1906. Crnogorska vojska je dobila prve sistematizovane propise, a Zakon o organizaciji vojske je usvojen 1910. godine.⁵⁸ Od osnivanja 1869. unutrašnji crnogorski (brzobjavni) telegrafski sistem, vitalan za protok vojno-odbrambenih informacija, bio je u nadležnosti Ministarstva vojnog. Od 1913. Crnogorska žandarmerija je bila posebna vojno-policijska jedinica. Svi između 18 i 62 godine su bili vojni obveznici. Regrutovanje se obavljalo tri puta godišnje. Uoči Prvog balkanskog rata Kraljevina Crna Gora je postrojila 55.000 vojnika.⁵⁹ Ovo su samo neki od bitnijih datuma crnogorskih vojnih reformi u doba Knjaževine i kraljevine.

⁵² Više u: Dušan Vuksan, Knjaz Danilo, Zapisi 9, str 71; Tomica Nikčević, Političke struje u Crnoj Gori u procesu stvaranja države i 19 vijeku, Narodna knjiga, Cetinje, 1958, str. 206-208.

⁵³ Tomica Nikčević, Političke struje u Crnoj Gori u procesu stvaranja države i 19 vijeku, Narodna knjiga, Cetinje 1958, str. 206-208.

⁵⁴ Više u: Dušan Babac, Crnogorska vojska 186-1916, Evoluta, Beograd, 2007, str. 8.

⁵⁵ U jednom austrougarskom izvještaju objavljenom u Službenom vojnom listu 1892 godine, se navodi: „Stajaća vojska se sastoji od dvije čete od po 150 perjanika (lična garda) i jednog voda garde na konjima. Mirnodobnu službu (policajnu i graničnu) obavljaju od 1883 ustrojena 3 bataljona u Cetinju, Podgorici i Nikšiću od po 400 do 500 ljudi“ – prema Dušan Babac, Crnogorska vojska 186-1916, Evoluta, Beograd, 2007, str. 10.

⁵⁶ Tatjana Jović, Milan Jovičević, Crnogorska vojska, organizacija i uniforme 1830 do 1914, Cetinje, 2006. str. 71.

⁵⁷ Smatra se da je „Sazivanje Prvog bataljona stajaće vojske na Cetinju početkom avgusta 1896, predstavlja čin osnivanja redovne Crnogorske vojske“ - Dušan Babac, Crnogorska vojska 186-1916, Evoluta, Beograd 2007, str. 9,11. Tatjana Jović, Milan Jovičević, Crnogorska vojska, organizacija i uniforme 1830 do 1914, Cetinje, 2006. str. 73.

⁵⁸ Između ostalog i: Propisi o uniformi oficira sviju rodova vojske, Cetinje 1910. Tatjana Jović, Milan Jovičević, Crnogorska vojska, organizacija i uniforme 1830 do 1914, Cetinje 2006.

⁵⁹ Istorija vojske Crne Gore <https://sr.wikipedia.org/>; Dušan Babac, Crnogorska vojska 186-1916, Evoluta, Beograd 2007, Tatjana Jović, Milan Jovičević, Crnogorska vojska, organizacija i uniforme 1830 do 1914, Cetinje 2006

Svaka je crnogorska kapetanija oformila svoj rezervni bataljon, a bilo ih je 42 ukupno.⁶⁰ „Od 1881. su obnovljene redovne vojne vežbe. 1882. upućeni su prvih 14 Crnogoraca na oficirске škole, posebno u Italiju i Rusiju. Do 1886. oficirsko obrazovanje je završilo njih 10 i to su bili prvi školovani oficiri u crnogorskoj ratničkoj istoriji. Od toga su perioda ovi crnogorski oficiri držali kurseve u Podgorici, Nikšiću i Cetinju. Septembar 1895. u Podgorici je otvorena prva stalna pješачке podoficirska škola a prvi podoficiri su nosili čin desetar.“⁶¹ Krajem 1896. u Cetinju je počela sa radom artiljerijska oficirska škola - prva crnogorska oficirska škola.⁶² Od „1906. Crnogorska vojska je dobila prve sistematizovane propise, a Zakon o organizaciji vojske je usvojen 1910. godine. Prema njima, ustrojene su pješadija i artiljerija, potom dva specijalizovana roda (izvidnički i pionirski), te pomoćni rodovi (bolničara, osoblje vojnih radionica, vojno-sudsko osoblje, žandarmerija i staratelji).“⁶³ Od osnivanja „1869. unutrašnji crnogorski (prvo brzojavni) telekomunikacioni sistem, kao vitalan za protok vojno-odbrambenih informacija, bio je u nadležnosti Ministarstva vojnog (vidi: Crnogorski telegram).“⁶⁴ Od 1913. „Crnogorska žandarmerija je bila posebna vojno-policajska jedinica. Svi Crnogorci između 18 do 62 godine su bili vojni obveznici. Rekrutovanje se obavljalo tri puta godišnje a novac su u doba mira morali da imaju najmanje 25 godina. Teritorija crnogorske kraljevine je bio do 1912. podeljen na četiri divizijske oblasti (Cetinjsku, Podgoričku, Nikšićku i Kolašinsku), 11 brigadnih oblasti, 52 bataljunska okruga, te 322 četna područja. Divizije su bile sastavljene od 2-3 pešadijske brigade. Svaka je divizijska komanda raspolagala sa po tri artiljerijske baterije.“⁶⁵ Uoči Prvog balkanskog rata Kraljevina Crna Gora je postrojila 55.000 vojnika. Posle ratova 1912.-1913. ustrojene su i divizije u Pljevljima i Peći.⁶⁶ Jedan od nedostataka tadašnje crnogorske vojske, jeste nepostojanje jedinstvene vojne doktrine, s obzirom da su oficiri školovani u različitim državama⁶⁷ i nisu uzimali u obzir geopolitičke i ge-

⁶⁰ Tatjana Jović, Milan Jovičević, Crnogorska vojska, organizacija i uniforme 1830 do 1914, Cetinje, 2006.str. 41

⁶¹ Isto, str. 43.

⁶² Više u: Dušan Babac, Crnogorska vojska 1886-1916, Evoluta, Beograd, 2007. str. 13.

⁶³ Crnogorska narodna vojska 1879-1912 https://hr.wikipedia.org/wiki/Crnogorska_nardna_vojska_1879_%E2%80%93_1912.; Dušan Babac, Crnogorska vojska 1886-1916, Evoluta, Beograd 2007, Tatjana Jović, Milan Jovičević, Crnogorska vojska, organizacija i uniforme 1830 do 1914, Cetinje 2006.

⁶⁴ Više u: Ljubomir Poleksić, Kratak pregled istorijskog razvića crnogorske vojske, Ratnik, sv. 9, Beograd 1931.

⁶⁵ Više u: Tatjana Jović, Milan Jovičević, Crnogorska vojska, organizacija i uniforme 1830. do 1914. Cetinje, 2006. str. 41

⁶⁶ Momir M. Marković, „Crnogorski rat: Ogled o četiristogodišnjem crnogorskom ratu“, treće izdanje, Podgorica, 1996.

⁶⁷ Više u: Dušan Babac, Crnogorska vojska 1886-1916, Evoluta, Beograd, 2007, str. 17

ografske specifičnosti Crne Gore. Takođe, nepotizam je predstavljao manjavnost vojske, jer je suveren na visoke položaje postavljao sebi politički odane i bliske srodnike, ne rukovodeći se njihovom stručnošću i sposobnostima.

Ono što se postavlja kao imperativ vojske, država poput Crne Gore, jeste ići u korak sa savremenim trendovima i iskustvima. Ratna dešavanja u Siriji, Jermeniji i Ukrajini ukazuju na široku zastupljenost bezpilotnih letjelica i sredstava za elektronsku borbu. Razvijanju manjih i efikasnih operativnih jedinica i širokoj upotrebi bezposadnih oruđa, u vazduhu, kopnu, moru. Bez obzira na svoju bogatu i slavnu vojnu prošlost, Crna Gora sa svojom brojčano zanemarljivom vojnom snagom i naoružanjem, nalazeći se geostrateški na trusnom području, sučeljava se sa savremenim izazovima i geopolitičkim promjenama u multipolarnom svijetu u nastajanju. Jer živimo u vremenu kontrolisanog haosa, tako da male države poput Crne Gore, ne mogu sebi dopustiti veći vid geopolitičke slobode, već idu strategijom manjih, diplomatskih dobitaka, nastojeći da budu ispod radara velikih geopolitičkih igrača.

Izvori i literatura:

„Hybrid war – does it even exist? (Hibridni rat – da li to uopšte postoji?)” u: NATO Review magazine. – <http://www.nato.int/docu/review/2015/also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia->

„Skrivene i javne poruke” <https://www.vreme.com/> 3. 10. 2002.

„Thoughts of Hybrid Conflict”, Small Wars Journal, (2009). стр. 1–8. Dostupno na: www.smallwarsjournal.com.

Aleksandar Ćuković, *Uloga štampanih medija u Crnoj Gori u procesu raspada jugoslovenske zajednice*, FPN, Podgorica, 2016.

Asimetrično ratovanje <https://www.encyclopedia.com/politics/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/asymmetric-warfare>

Crnogorska narodna vojska 1879-1912 https://hr.wikipedia.org/wiki/Crnogorska_narodna_vojska_1879._%E2%80%93_1912.;

Dupuy Kendra et al., *Trends in Armed Conflict, 1946–2016*, Conflict Research Institute Oslo, Norway, 2017.

Dušan Proroković <https://rs.sputniknews.com/autori/> 14. 5. 2019.

Dušan Babac, *Crnogorska vojska 1886-1916, Evoluta*, Beograd, 2007,

Dušan Vuksan, Knjaz Danilo, Zapisi 9;

Džozef Nye, *Budućnost moći*, 2008,

Field Manual 3-05.301: *Psychological Operations: Tactics, Techniques and Procedures*. Washington DC: Headquarters, Department of the Army. 2003.

FM-106, Department of the Army, Washington, DC, 1996. I u: Paddock, Alfred H. *US Army Special Warfare: Its Origins* (University Press of Kansas, 2002)

- Frank Hoffman, „Hybrid Warfare and Challenges”, Joint Force Quarterly, Issue 52, 1st Quarterly 2009,
- Frensis Bal, *Moć medija*, Clio, Beograd 1997,
- Global CIR/Newsweek/Foregin Affairs „Nevidljive armije“ <https://hamdocamo.wordpress.com/2016/04/05/nevidljive-armije-ovo-je-epska-historija-gerilskog-ratovanja/>
- <http://www.ninicninic.com/vesti/2012/01/03/>,
- <https://forbes.vijesti.me/tehnologija/kina-je-daleko-ispred-svih-drugih-zemalja-u-globalnoj-trci-za-ai-patente/>
- <https://severalfourmany.wordpress.com/2008/03/08/the-nomad-paradox/>
- [https://sh.wikipedia.org/wiki/Psihološko_ratovanje](https://sh.wikipedia.org/wiki/Psiholo%C5%A1ko_ratovanje;);
- <https://www.intermagazin.rs/>
- <https://www.slobodnaevropa.org/a/izrael-hezbollah-sukob/33143431.html>
- Ivan Šiber, *Osnove političke psihologije*, FPZ, Zagreb 1998,
- James J. Wirtz, Roy Godson, *Strategic Denial and Deception: The Twenty-First Century Challenge*, Transaction Publishers, 2002.
- James N. Mattis, Frank G. Hoffman, *Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars*, U.S. Naval Institute, Proceedings Magazine, Issue: November 2005, Vol. 132/11/1, 233.
- Jelisaveta Blagojević, *Koncept tranzicije i demokratske konsolidacije*, Medijski dijalozi 10, Podgorica, 2011.
- Jelisaveta Blagojević, *Postsovjetska politika Borisa Jeljcina prema NATO-u*, Istorijski zapisi 3-4/2022, Istorijski institut, Podgorica, 2002.
- Jelisaveta Blagojević, *Rusija i Evroatlantski saveznici*, FPN, Podgorica, 2009.
- John Keegan, Daniel Moran, *History of Warfare: Wars of National Liberation*, 2001; John Keegan, *War in Peace: Conventional and Guerrilla Warfare*
- K. Marks i F. Engels, „Revolucionarna Španija”, članak objavljen u „New York Daily Tribute”, 30. oktobra 1854.;
- Karl Lowe, *Hybrid War in Vietnam*, in: Williamson Murray, Peter R. Mansoor (ed.), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, Cambridge University Press, 2012,
- Leonard Lewin, „Report From Iron Mountain, ‘The Guest Word’”, *The New York Times Book* 1972;
- Ljubomir Poleksić, *Kratak pregled istorijskog razvika crnogorske vojske*, Ratnik, sv. 9, Beograd, 1931.
- M. Vračar, *Diskurzivni pristup fenomenu hibridnog ratovanja*, Vojno delo 3, Beograd, 2018.
- Max Boot, *The Evolution of Irregular War: Insurgents and Guerrillas From Akkadia to Afghanistan*, Foreign Affairs vol. 92, 2013.
- Momir M. Marković, „Crnogorski rat: Ogled o četiristogodišnjem crnogorskom ratu”, treće izdanje, Podgorica, 1996.
- Nikola Škerović, *Perjanici*, Istorijski zapisi 7, Titograd, 1961.
- Petrović, Aleksandar. *The Role of Banditry in the Creation of National States in the Central Balkans During the 19th Century*, Simon Fraser University, 2003.

- Propisi o uniformi oficira sviju rodova vojske, Cetinje, 1910.
- Radenko Šćekić, Hibridno ratovanje u novom milenijumu, Matica 80, Podgorica, 2019.
- Radenko Šćekić, Mediji i geopolitika, Medijska kultura, Nikšić 2019.
- Radenko Šćekić, Medijski rat kao oblik geopolitičke borbe, Matica br. 90., Podgorica, 2022.
- Radenko Šćekić, U fokusu istorije i geopolitike: Poluostrvo Krim 1774-1914, Istorijski zapisi 1-2, Podgorica, 2015.
- Radenko Šćekić, Upotreba ljudskih prava u geopolitičke svrhe, Revija za kriminologiju, br. 1-2/2020.
- Tatjana Jović, Milan Jovićević, Crnogorska vojska, organizacija i uniforme 1830 do 1914, Cetinje, 2006
- The Guerrilla and How to Fight Him, FMFRP12-25, U.S.MarineCorps, <https://www.marines.mil>
- Tomica Nikčević, Političke struje u Crnoj Gori u procesu stvaranja države i 19. vijeku, Narodna knjiga, Cetinje 1958,
- V. Prav, „Controlled Chaos” as an Instrument of Geopolitical Warfare and „Color Revolutions”, <https://southfront.org/> 18. 4. 2019.
- Vera Ranogajec, *Psihološki rat*, Polemos 3, Zagreb, 2000.
- William Engdahl, *Full spectrum dominance*, edition Engdahl, 2009;
- William Lind S et al., The Changing Face of War: Into the Fourth Generation, Marine Corps Gazette, Octobar 1989
- www.espona.me/ -odrzana-naucna-konferencija-170-godinavojne- reforme-crnogorske-vojske-1854-2024
- Z. Jeftić, Savremeni konflikti I njihove tendencije, Vojno delo 7/2018,
- Zlatko Isaković, *Uvod u propagandu*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1991,
- Zoran Talović, Iz istorije crnogorske policije <https://montenegrina.net/zoran-talovic-iz-istorije-crnogorske-policije/>

Radenko ŠĆEKIĆ

TRANSFORMATIONAL IMPERATIVE OF REFORM – FROM THE PEOPLE’S TO THE MODERN ARMY OF THE 21st CENTURY

Summary

Warfare has accompanied the development of human society for centuries, imposing itself as an inevitable reality. Conventional and guerrilla warfare have intertwined in their forms, strategies, and tactics. The modern way of warfare has a complex characteristic of hybrid using a different spectrum of weapons for the use of media, economic, and geopolitical influence. Regardless of its rich and glorious

military past, Montenegro has a numerically negligible military, being geostrategically located in a seismic area, faces modern contemporary challenges and geopolitical changes in an emerging multipolar world. We live in a time of controlled chaos, so that small countries like Montenegro cannot allow myself a greater degree of geopolitical freedom, they are already following a strategy of smaller, diplomatic gains, trying to stay under the radar of major geopolitical. What is set as an imperative for the army of a country like Montenegro is to keep pace with modernity trends and experiences. The events in Syria, Armenia, and Ukraine, indicate a widespread use of drones. and means for electronic warfare. The development of smaller and more efficient operational units and widespread use of unmanned weapons, in the air, on land, at sea.